

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ/HAIGAZIAN UNIVERSITY
Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրության Կենտրոն
Armenian Diaspora Research Center
Հայկական Սփիւռք Ա./ARMENIAN DIASPORA I

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՆԴՐՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ
ՏԱՐԱԾԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ԱՐԴԻ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Գիտաժողովի Նիւթեր
(15-17 Մայիս 2013)

Խմբագրեց
Անդրանիկ Տազեւեան

Haigazian University Press
Պէյրուք 2014

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՑԱՆՑԸ
ՎԱՐԱՆԴ ՎՐԴ. ՔՈՐԹՄՈՍԵԱՆ

ՄՈՒՏՔ

Ձեկոյցս կը սկսիմ պատմական ակնարկ մը տալով Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Լիբանան՝ Անթիլիաս, հաստատման, ու ապա հերթաբար կ'անդրադառնամ Կաթողիկոսութեան հաղորդակցական ցանցի զարգացման փուլերուն:

Չենք կրնար խօսիլ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան մասին, առանց անդրադառնալու Մեծ Եղեռնին: Արդարեւ, 1914-1921 տարիներու ընթացքին, օրուան տառապակիւր կաթողիկոս Սահակ Բ. Խապայեան, միքանի անգամներով ստիպուած էր թողուլ հայրապետական նստավայրը եւ ապաստանիլ այլ շրջաններ: 1921 Նոյեմբեր 25ին է, որ հայրապետը վերջնականապէս պիտի լքէր Կիլիկիան ու անցնէր Հալէպ: Իսկ 1921-1930 տարիներու ընթացքին, Հալէպ-Լիբանան-Կիպրոս պիտի դեգերէր ան, մինչեւ 1930ին, եւ վերջնականապէս, հաստատուիլը Անթիլիասի մէջ:

1930էն մինչեւ օրս, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը իր առաքելութիւնը կը կատարէ իբրեւ ծառայութիւն հայ եկեղեցիին ու հայ ժողովուրդին:

Հոգեւոր կառոյց ըլլալէ անդին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը է նաեւ վարչական կեդրոն: Ունի թեմեր, հաստատութիւններ, որոնք իր հովանին կը վայելեն առանձնակի թէ այլ կառոյցներու հետ գործակցութեամբ: Եւ ըլլալով հոգեւոր ու վարչական կեդրոն, ան ունի նաեւ իր հաղորդակցական միջոցները, առանց որոնց Կաթողիկոսութեան գործելադաշտը պիտի սահմանափակուէր նեղ շրջագիծի մը մէջ միայն:

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՑԱՆՑԸ

Միքանի կետերով պիտի փորձեմ ներկայացնել
Կաթողիկոսութեան հաղորդակցական ցանցը:

Կը սկսիմ առօրեայ կեանքին մէջ փոխ-յարաբերականով, եւ
ապա կ'անդրադառնամ համացանցի դրութեան:

Ա. *Թուղթ, Նամակ, Կոնդակ*.-

Եթէ ակնարկ մը նետենք եկեղեցոյ պատմութեան ու
ընդհանրապէս քրիստոնէութեան պատմութեան, պիտի
տեսնենք որ քրիստոնէութեան հաստատման առաջին օրերէն
իսկ հաղորդակցութիւնը, քրիստոնէական հաղորդակցութիւնը
գոյութիւն ունեցած է: Այդ հաղորդակցութիւնը կայացած է
նամակագրութեան դրութեամբ, որով առաքելները
մանաւանդ, տարածելու համար Քրիստոսի Աւետարանը
ամբողջ աշխարհին, նամակագրութեան ձեւը օգտագործած են,
վկայ՝ Պօղոս, Պետրոս, Յակոբոս ու Յովհաննէս
առաքելներուն նամակները, որոնք ծանօթ են «թուղթ»
անունով: Քրիստոնէական եկեղեցոյ ամբողջ պատմութեան
ընթացքին նամակագրութիւնը միշտ գործածուած է:
Քրիստոնէական գրականութեան մէջ յատուկ գրական սեռ
եղած է նամակագրութիւնը, որ մինչեւ օրս ալ տակաւին կը
շարունակուի: Անցեալին տարբեր էին պայմանները.
հետեւաբար, նամակագրութեան ձեւերը տարբեր էին:
Նամակները կը գրուէին եւ բաւական երկար ժամանակ կը
տեւէր մինչեւ հասնէին հասցեատիրոջ: Այսօր պայմանները
փոխուած են, եւ այնքան դիւրացած են փոխ-յարաբերութեան,
փոխ-հաղորդակցութեան միջոցները: Այսօր համացանցային
շնորհաց դիւրութիւնները մոռցնել տուած են անցեալի
հաղորդակցման դժուարութիւնները, եւ երկվայրկեանի մը մէջ,
այսօր նամակներու փոխանցում կ'ըլլայ համացանցի միջոցաւ:

Անցեալին նայելով, 1921-1930 տարիներուն,
նամակագրութեան հսկայ քանակ մը կայ': Մնչեւ օրս
նամակագրութեան այս դրութիւնը տակաւին կը շարունակուի:

Հայոց Եկեղեցիին պարագային նշանաւոր է Թուղթ Ընդհանրականը՝ մէկ անձէ աւելի, հաւաքականութեան ուղղուած կրօնական նամակ-խօսքը, ուղերձը, թելադրանք-խրատը:

Եկեղեցւոյ պարագային, պէտք է նաեւ ուշադրութիւն դարձնել Կոնդակին: Կոնդակ կը նշանակէ Կաթողիկոսութեան թուղթ, նամակ, շրջաբերական, պատգամ, ուղերձ, կտակ: Կոնդակները զանազան նիւթեր պարունակած են. անոնք ուղղութիւն տուած են, գովաբանած, արժեւորած են այս կամ այն դրուագը, իրադարձութիւնը, իրողութիւնը եւ մերժած՝ ուրիշը: Արդարեւ, կրօնա-բարոյական, պատմական, ազգային, մշակութային, կրթական, քաղաքական արժեհամակարգ յառաջադրած է կոնդակը:

Կոնդակներու եւ նամակներու ընդմէջէն, Կաթողիկոսութեան դիմագիծն է որ կ'արտացոլայ: Երբ ուշադրութեամբ ուսումնասիրենք գրուած կոնդակներն ու նամակները, պիտի տեսնենք, թէ տուեալ օրին ու պայմաններուն մէջ, ի՛նչ եղած է Կաթողիկոսութեան դիրքորոշումը, ի՛նչ ձեւով աշխատած ու գործած է ան:

Բ. Պատուիրակութիւն, Ներկայացուցիչ, Կաթողիկոսական Փոխանորդ

Ըլլալով հոգեւոր ու վարչական կեդրոն, արտաքին աշխարհին հետ Կաթողիկոսութեան կապը մնայուն է, ուստի տարբեր-տարբեր առիթներով վեհափառ հայրապետերուն հրաւերներ ուղղուած են, ու այսօր եւս կ'ուղղուին, մասնակցելու խորհրդաժողովներու, գիտաժողովներու, համագումարներու եւ երբեմն ալ նախագահելու տուեալ խորհրդաժողովը, համագումարը են.: Այսպիսի պարագաներու, երբեմն օրուան գահակալները անձամբ ներկայ եղած են, այլապէս՝ պատուիրակութիւն կամ ներկայացուցիչ դրկած: Օրինակ տալու համար, վերջերս Հռոմէական Եկեղեցւոյ Պապի ընտրութեան, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը մասնակցած էր պատուիրակութեամբ մը՝ հոգեւորականներէ եւ աշխարհականներէ բաղկացած:

1930ին Անթիլիասի մէջ կայք հաստատելէ ետք եւ կամաց-կամաց մօտիկ անցեալին կրած ծանր հարուածներուն ազդեցութիւնը թեթեւնալէ ետք, Կաթողիկոսութիւնը տակաւ սկսաւ աճիլ, կազմակերպուիլ ու տարածուիլ: Տարիներու ընթացքին, Սփիւռքի մէջ կազմուած տարբեր գաղութներ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան հովանաւորութիւնը խնդրեցին, որով կազմուեցան թեմեր, ուր Կաթողիկոսարանէն միաբան հայրեր դրկուեցան հովուութիւն կատարելու համար: Եկեղեցւոյ պատմութենէն գիտենք, թէ տարբեր-տարբեր շրջաններ ունեցած են իրենց առաջնորդները: Նոյնն էր պարագան նաեւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան. թեմերը սկսան ունենալ իրենց հոգեւոր առաջնորդները, ընդհանրապէս՝ եպիսկոպոսներ:

Կ'ուզեմ անդրադառնալ նաեւ, որ յատկապէս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան թեմերու պարագային, յաճախակի հրաւերներ կը ստացուին՝ մասնակցելու զանազան համագումարներու, ժողովներու, նիստերու: Նման պարագաներու, երբ Կաթողիկոսարանէն պատուիրակութիւն չկայ, տեղի թեմը ինք, յանուն Կաթողիկոսութեան իր ներկայացուցիչը կը դրկէ՝ հոգեւորական եւ կամ աշխարհական:

Գ. Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունք

Ներկայիս, Կաթողիկոսութեան ամէնէն կարեւոր բաժանմունքներէն մէկն է Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքը: Միջ-Եկեղեցական Բաժանմունքի գրասենեակին աշխատանքը կը ծաւալի այլ եկեղեցիներու հետ կապեր հաստատելով ու գործակցելով: Այս ծիրէն ներս, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը անդամ է զանազան շարժումներու ու խորհուրդներու, եւ գործօն մասնակցութիւն կը բերէ այդ առնչութեամբ տարուած աշխատանքներուն:

Այստեղ կարելի է նաեւ անդրադառնալ ՀԵՀՈՄին², Հայ Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութեան, որ Միջ-Եկեղեցական Յարաբերութիւններու Բաժանմունքին

միջոցաւ, կը ներկայացնէ Կաթողիկոսարանը՝ ուսանողական-երիտասարդական զանազան ժողովներու եւ հանդիպումներու:

Դ. Համացանցի Դրութիւն

Ներկայ աշխարհը մնայուն վազքի մէջ է ու ամէնօրեայ նորութիւններ կու գան աւելնալու արհեստագիտական հսկայ կալուածէն ներս: Այս ծիրին մէջ, ամէնէն կարեւոր դաշտը համացանցն է, որ այնքան դիրացուցած է հաղորդակցութեան ու փոխյարաբերութեան կապերը: Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը ունի իր կայքէջը (www.armenianorthodoxchurch.org): Կայքէջին վրայ զետեղուած են Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան պատմութիւնն ու գործունէութիւնը: Կայքէջին վրայ կը զետեղուին նաեւ Կաթողիկոսարանին լուրերը, գրասենեակներուն (Երիտասարդական, Քրիստոնէական Դաստիարակութեան, ՀԵՀՈՄ եւն.) գործունէութիւնը, միաբան հայերու որպէս վեհափառ հայրապետին ու Կաթողիկոսութեան ներկայացուցիչ մասնակցած ժողովներուն ու համագումարներուն լրատուութիւնը: Կայքէջին վրայ կը գտնենք նաեւ.- Կաթողիկոս, Բաժանմունքներ, Դպրեվանք, Գրատուն, ՀԱՍԿ, Թանգարան, Լուրեր, Նկարներ բաժինները:

Ե. Ել-նամակ

Կաթողիկոսարանին լուրերը նաեւ կ'առաքուին Ել-նամակի միջոցաւ՝ թեմերուն, մամուլին, հաստատութիւններու եւ անհատներու, որոնք մօտէն կը հետեւին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տարած աշխատանքներուն ու գործունէութեան:

Զ. Ռատիօկայան

Վերջերս համացանցի վրայ ու ներկայիս Կաթողիկոսարանի մայր կայքէջին վրայ կը գործէ նաեւ Կաթողիկոսութեան ռատիօկայանը՝ Ռատիօ Կիլիկիան, որ տարբեր-տարբեր ծրագիրերու ամբողջութիւն մըն է, կրօնաբարոյական բովանդակութեամբ:

Է. Հասկ

1932ին, Երջանկայիշատակ Բարգէն Աթոռակից Կաթողիկոսի ջանքերով սկսած է հրատարակուիլ

Կաթողիկոսութեան պաշտօնական ամսաթերթը՝ *Հասկը*, որ մինչեւ այսօր ամսական դրութեամբ կը շարունակէ լոյս տեսնել: *Հասկը* կը բովանդակէ կրօնա-բարոյական, պատմական, սուրբ գրային, երիտասարդական ու լեզուական նիւթեր: Վերջին բաժինով կը ներկայացուին ամբողջ ամսուան ընթացքին Կաթողիկոսարանին լուրերը՝ մշակութային, միջ-եկեղեցական, դպրեվանքի եւն.:

Ը. Համագումարներ, գիտաժողովներ, Հայ Դատ

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը անմասն չի մնար նաեւ գիտական ոլորտի հարցերէն: Վերջին տարիներուն Կաթողիկոսարանին մէջ մեծ տարողութեամբ կազմակերպուեցան կրօնական համագումարներ: Կազմակերպուեցան նաեւ գիտաժողովներ ու խորհրդաժողովներ՝ արեւմտահայերէնի, Հայ Դատի, Կիլիկիոյ աղէտի հարիւրամեակի եւ այլ նիւթերով: Այս գիտաժողովներուն մասնակցեցան լիբանանահայ թէ արտասահմանցի հայ թէ օտար մտաւորականներ եւ գիտնականներ:

Թ. Գիրք Եւ Տպագրութիւն

Հաղորդակցութեան իւրօրինակ ձեւ է նաեւ Կաթողիկոսութեան տպարանը³, որ տարեկան կրօնական, բանասիրական, գրական, հայագիտական ու արուեստի բազմաթիւ գիրքեր կը հրատարակէ: Այս գիրքերու հաղորդակցման իւրայատուկ ձեւ են տարեկան պարբերականութեամբ, Կաթողիկոսութեան շրջափակէն ներս կազմակերպուող «Հայ Գիրքի Ցուցահանդէս»ները: Նոյեմբեր 2012ին կայացաւ Հայ Գիրքի հերթական ցուցահանդէսը⁴:

Ճ. Եկեղեցական Արարողութիւններ

Եւ անշուշտ, հաղորդակցական անկրկնելի միջոց են եկեղեցական արարողութիւնները, միւռնօրհնէքը, ուխտի օրերը, նաեւ կիրակնօրեայ պատարագները եւ եկեղեցական բոլոր արարողութիւնները, տնօրհնէքները, որով հաւատացեալ ժողովուրդը կը հաղորդուի Քրիստոսի աւետարանին ու քրիստոնէական արժէքներուն...:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Եզրափակելով, կարելի է ըսել, որ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը՝ Հայ Եկեղեցին, հիմնուած է իր հօտին հետ հաղորդակցութեան վրայ: Այդ հաղորդակցութիւնը ունի զանազան ուղիներ եւ արդի ու անանդական միջոցներ:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ *Թղթակցութիւն Սահակ Ա. Եւ Բարգէն Բ. Կաթողիկոսներու Եւ Պետրոս Արք. Սարաճեանի*, [խմբ.] Գրիգոր Շահինեան, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Արխիւներ, թիւ 1, Անթիլիաս/Պէյրութ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Տպարան, 1999, 350 էջ; *Թղթակցութիւն Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Երեք Կաթողիկոսներու Եւ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Խորէն Ա. Մուրադբէկեանի*, [խմբ.] Գրիգոր Շահինեան, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Արխիւներ, թիւ 3, Անթիլիաս/Պէյրութ, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Տպարան, 2002, 364 էջ; *Թղթակցութիւն Սահակ Բ. Կաթողիկոսի Եւ Պետրոս Արք. Սարաճեանի*, խմբ. Վարուժան Արք. Հերկելեան, Հայկական Մատենաշար Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութեան՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Արխիւներ, թիւ 4, Նիկոսիա Կիպրոս/Պէյրութ, էջադրում եւ ձեւաւորում՝ Kayayan Publishing, Տպ. Համազգայինի «Վահէ Սէթեան», 2010, 480 էջ:
- ² ՀԵՀՈՄը հիմնուած է յետագային Կիլիկիոյ եւ հունկ՝ Էջմիածնի կաթողիկոս Գարեգին Վրդ. Սարգիսեանի կողմէ 1963ին:
- ³ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան տպարանը հիմնուած է 1933ին:
- ⁴ Նոյեմբեր 2013ին կայացաւ «Հայ Գիրքի 35րդ Ցուցահանդէս»ը:

THE COMMUNICATIONS NETWORK OF THE GREAT SEE OF
THE CILICIAN CATHOLICOSATE
(Summary)

Father Varant Kortmosian

Due to the Genocide perpetrated on the Armenians during WWI, the Great See of the Cilician Catholicosate was uprooted from Sis, its centuries-old seat in Cilicia. Between 1914 and 1919 the Catholicos was exiled to Aleppo, Idlib, and Jerusalem before it eventually returned to Sis during the armistice after the Ottoman Empire had lost the war. Yet, after the signing of the Franco-Turkish agreement in October 1921, once again the Catholicosate was forced to abandon its ancestral seat on November 25, 1921, and once again it had to wander from one place to another until finally settling down in Antelias, Lebanon, in the premises of the Armenian orphanage run by the Near East Relief.

The author describes how the Catholicosate had to start building a new network of communications in a totally new and different environment as only one (that of Aleppo) of its prelates had survived the Genocide and forced uprooting.

The author notes that the first mode of communication of the newly settled Catholicosate was the traditional mode of letters, which had existed from Biblical times. Gradually, however, the communications network included other techniques of communications, like encyclicals and as of the 1950s when new prelates were established in the Diaspora (Greece, USA, Iran, etc.) the communications network started to grow and go beyond the borders of Syria-Lebanon.

The author lists and describes a number of means of communication which the See of the Cilician Catholicosate currently uses. These include the official monthly *Hask* (published since 1932), encyclicals, participation in formal international religious events, organizing religious, spiritual conferences and other gatherings pertaining to Armenian issues, the Armenian Church Youth Association, the Catholicosate printing house, Sunday masses and other religious ceremonies whereby the parish and the church are in direct contact with each other, etc. The author notes that in addition to these diverse traditional modes of communication, the See of the Cilician Catholicosate has made good use of current technologies in establishing a website, an email-list whereby the Catholicosate disseminates information about the events and news and an on-line radio.